

اهداف آموزش و پرورش، اهداف آموزش جغرافیا و تحلیل محتوای کتاب درسی جغرافیا (۱)

تحلیل محتوای کتب درسی

محمدعلی عبدالنژاد

دبیر جغرافیا - شهرستان خوی

اشاره:

یکی از اهداف عمده فصلنامه رشد آموزش جغرافیا، بررسی و تحلیل محتوای کتب درسی جغرافیای مدارس است. در این شماره حاصل یک بررسی را در مورد جغرافیای سال دوم دبیرستان‌ها و هنرستان‌ها برای شما درج کرده‌ایم.

چکیده

هدف آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، «تربیت شهروند صالح» است؛ یعنی آماده کردن فرد برای زندگی سالم در اجتماع سالم و رویایی خردمندانه با مشکلات گوناگون. آموزش دانش جغرافیا عامل بسیار مؤثر و مهمی در تربیت شهروندی به‌شمار می‌رود. زیرا تنها دانشی است که با دید ترکیبی و کلی‌نگری، مسائل را تجزیه و تحلیل می‌کند. مهم‌ترین عامل مؤثر در آموزش جغرافیا، محتوای کتاب‌های درسی جغرافیا است. محتوای کتاب‌های درسی جغرافیا باید اهداف کلی آموزش و پرورش و اهداف کلی آموزش جغرافیا را برآورده کند.

کتاب درسی جغرافیای (۱) تنها کتاب جغرافیایی است که در دوره‌ی متوسطه در پایه‌ی دوم تمام رشته‌ها تدریس می‌شود. لذا بررسی محتوای این کتاب در رابطه با نقش آن در تربیت شهروندی، ضروری است. در تحقیق حاضر، محتوای کتاب جغرافیای (۱) در رابطه با آن دسته از اهداف کلی آموزش و پرورش که با

یکی از دروسی که در آماده ساختن افراد برای زندگی در اجتماع مسئولیت ویژه و مهمی دارد، دانش جغرافیاست

یکی از دروسی که در آماده ساختن افراد برای زندگی در اجتماع مسئولیت ویژه و مهمی دارد، دانش جغرافیاست. چنان که این دانش در غرب هم عامل بسیار مؤثر و اصلی در آماده سازی جوانان برای زندگی در قرن ۲۱ به شمار می‌رود [گنجی، ۱۳۷۸]. زیرا هدف اساسی از آموزش جغرافیا، پرورش شهروندان و اتباع فعال و مسئولی است که بتوانند علاوه بر رفع مشکلات زندگی خود در حال و آینده، به صلح و عدالت میان مردم دنیا از یک سو و بین موجودات انسانی و دنیای طبیعی از دیگر سو، به طور مؤثر کمک کنند [منشور بین المللی آموزش جغرافیا، ۱۳۷۵].

این هدف تنها به وسیله‌ی روش کلی‌نگری و یکپارچه‌سازی که ویژه‌ی دانش جغرافیاست، برآورده می‌شود. مهم‌ترین ابزاری که موجب تحقق این هدف می‌شود، محتوای کتاب‌های درسی جغرافیاست. یکی از نکات مهمی که در انتخاب و گزینش محتوای هر کتاب درسی باید رعایت شود، اهداف کلی آموزش و پرورش و اهداف کلی از آموزش آن ماده‌ی درسی است. این اهداف بر اساس بینش‌های اعتقادی، اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی حاکم بر جامعه شکل می‌گیرند.

از آن‌جا که کتاب درسی جغرافیای (۱) تنها کتاب جغرافیاست که همه‌ی دانش آموزان در تمام رشته‌های پایه‌ی دوم متوسطه نظری و فنی و حرفه‌ای، به وسیله‌ی آن با اهمیت دانش جغرافیا و کاربرد آن در زندگی آشنا می‌شوند، یافتن پاسخ‌های کامل و دقیق برای دو سؤال زیر ضروری به نظر می‌رسد:

۱. آیا آموزش محتوای کتاب درسی جغرافیای (۱) در رشته‌های گوناگون تحصیلی، اهداف کلی آموزش و پرورش را از آموزش دانش جغرافیا برآورده می‌کند؟

۲. آیا آموزش محتوای کتاب درسی جغرافیای (۱)، دانش آموزان را به‌سوی کاوش، تحقیق، درک و فهم، و نیز کسب مهارت‌ها، نگرش‌ها، ارزش‌ها و کاربرد آن‌ها در زندگی فردی و اجتماع سوق می‌دهد؟

در این مقاله، برای دست‌یابی به پاسخ سؤالات فوق، با در نظر گرفتن آن دسته از اهداف کلی آموزش و پرورش که با اهداف کلی آموزش جغرافیا در دوره‌ی متوسطه مشترک هستند، از روش پژوهش توصیفی تحلیل محتوا استفاده شده است.

اهداف کلی آموزش و پرورش، مشترک با اهداف کلی آموزش جغرافیا
الف) اهداف معنوی و تربیتی: تقویت روحیه‌ی بررسی، تتبع، تحقیق، نقادی و ابتکار در تمامی زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی.

ب) اهداف علمی و فرهنگی:

- شناخت اسرار جهان آفرینش و کشف قوانین طبیعت به منظور پیشبرد دانش و استفاده از علوم و تجارب پیشرفته‌ی بشری.
- ایجاد روحیه‌ی حفظ بهداشت عمومی و محیط زیست.
- پ) اهداف اقتصادی:
- ایجاد آمادگی و توانایی برای مشارکت فعال در بخش‌های گوناگون اقتصادی به منظور تأمین خودکفایی و رهایی از وابستگی.
- ایجاد روحیه‌ی صرفه‌جویی و قناعت و پرهیز از اسراف و تبذیر در همه‌ی شئون اقتصادی.

ت) اهداف سیاسی:

- ارتقای بینش و بیداری سیاسی نسبت به اوضاع سیاسی ایران و جهان.
- شناخت منابع اقتصادی کشور و پرورش روحیه‌ی حراست از اموال عمومی و ثروت‌های ملی [چوبینه، ۱۳۷۶].

اهداف کلی آموزش جغرافیا در دوره‌ی متوسطه

در این پژوهش نوع و تعداد اهداف کلی آموزش جغرافیا در هر یک از حیطه‌های شناختی، مهارتی و ارزشی از «راهنمای برنامه‌ی درسی جغرافیا» به شرح زیر استخراج و کدبندی شد:

الف) اهداف کلی آموزش جغرافیا در حیطه‌ی شناختی

۱. آشنایی با اصول و مفاهیم دانش جغرافیا؛

اهداف آموزش جغرافیا مشترک هستند، با روش پژوهش «تحلیل محتوا» مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت تا به این پرسش‌ها پاسخ داده شود: مضامین هر درس کتاب جغرافیای (۱) و کل محتوای آن، هر یک از اهداف مورد نظر را چند درصد برآورده کرده است؟ به کدام اهداف بیشتر و به کدام اهداف کمتر توجه شده است؟ نهایت این که محتوای کتاب جغرافیای (۱) چگونه اهداف آموزش و پرورش را برآورده می‌کند؟

کلید واژه‌ها: محتوای کتاب درسی جغرافیای (۱)، اهداف آموزش و پرورش، اهداف کلی آموزش جغرافیا، روش پژوهش تحلیل محتوا.

مقدمه

براساس آیه‌ی شریفه‌ی «وما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون» [الذاریات/۶۵]، هدف آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران، پرورش عبد صالح [شریعتمداری، ۱۳۶۷] و یا تربیت شهروند وظیفه‌شناس، مسئولیت‌پذیر، سازنده و بانشاط است. یعنی آماده کردن فرد برای زندگی در اجتماع و قادر ساختن فرد برای مقابله با مشکلات فردی و اجتماعی است. زیرا سلامت و پویایی جامعه تا حدود زیادی به وجود شهروندانی بستگی دارد که برای مشارکت در امور اجتماعی و سیاسی احساس تعهد و مسئولیت کنند و از مهارت و آگاهی‌های لازم برای تصمیم‌گیری و عمل در امور اجتماعی برخوردار باشند.

۲. آشنایی با ویژگی‌های نواحی جغرافیایی در مقیاس‌های متفاوت؛
۳. آشنایی با روش‌های تحقیق در جغرافیا؛
۴. آشنایی با وسایل مطالعه در جغرافیا؛
۵. آشنایی با شیوه‌های بهره‌برداری منطقی از منابع و محیط؛
۶. تعمیق شناخت روابط انسان و محیط؛
۷. آشنایی با مخاطرات محیطی؛
۸. آشنایی با نواحی توسعه‌یافته و توسعه نیافته؛
۹. آشنایی با شباهت‌ها و تفاوت‌های محیطی و فرهنگی؛
۱۰. آشنایی با شیوه‌های حفاظت از محیط‌زیست؛
۱۱. آشنایی با مسائل و مشکلات جغرافیایی در مقیاس‌های محلی، ملی و بین‌المللی؛

۱۲. آشنایی با راه‌حل‌ها و تجارب کشورهای گوناگون در مقابل مسائل و مشکلات جغرافیایی؛
۱۳. آشنایی با نقش و کاربرد دانش جغرافیا در برنامه‌ریزی‌های محیطی.

ب) اهداف کلی آموزش جغرافیا در حیطه‌ی مهارتی

۱. گسترش توانایی انجام تحقیق جغرافیایی؛
۲. گسترش مهارت‌های مربوط به استفاده از وسایل و ابزار جغرافیایی؛
۳. توانایی برخورد متناسب با مخاطرات طبیعی؛
۴. توانایی به‌کارگیری دانش جغرافیا در زندگی فردی و اجتماعی؛
۵. توانایی تصمیم‌گیری در زمینه حل مسائل و مشکلات جغرافیایی.

پ) اهداف کلی آموزش جغرافیا در حیطه‌ی ارزشی

۱. قدردانی از خالق جهان و مواهب الهی؛
۲. تقویت علاقه به سرزمین ایران؛
۳. تقویت حس مسئولیت نسبت به حفاظت از محیط‌زیست؛
۴. تقویت علاقه‌مندی به بهره‌برداری درست و عاقلانه از منابع و محیط؛
۵. تقویت حس همدردی با ملل محروم؛
۶. ایجاد روحیه‌ی تحقیق و جست‌وجو و نقادی؛
۷. ایجاد علاقه‌مندی به ارائه‌ی راه‌حل برای مسائل و مشکلات؛
۸. تقویت حس احترام به سایر ملل و فرهنگ‌ها؛
۹. تقویت حس علاقه‌مندی به کاربرد دانش جغرافیا در زندگی [چوبینه، ۱۳۷۶].

جامعه‌ی آماری

جامعه‌ی آماری مورد مطالعه در این تحقیق محتوای نوشتاری و تصویری موجود در کتاب جغرافیا (۱) دوره‌ی متوسطه بوده است. چون تمام محتوای این کتاب تحت عنوان داده‌ی مورد نیاز مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت، لذا جامعه‌ی آماری با حجم نمونه یکی بود و نیازی به نمونه‌گیری وجود نداشت.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش روش تحلیل محتوا بود. تحلیل محتوا از نوع روش‌های توصیفی و اقدام‌پژوهی است که برای توصیف عینی، منظم و کمی محتوای یک متن به کار می‌رود. تحلیل محتوا مقوله‌بندی اجزای یک متن در جعبه‌های متفاوت است و مقدار اجزای عناصری که در هر جعبه مرتب می‌شوند، ویژگی‌های متن را مشخص می‌کنند [ساروخانی، ۱۳۷۲].

این روش از مهم‌ترین روش‌های پژوهشی و با وسع‌ترین کاربردهاست. از جمله زمینه‌های کاربرد آن می‌توان به شناخت اثر یا آثار پیام، شناخت صاحبان پیام و از همه بیشتر، به شناخت محتوای انواع متن (نوشته، تصویر و نوار) و ویژگی‌های آن‌ها اشاره کرد. روش تحلیل محتوا چون روی داده‌های اطلاعاتی موجود به کار می‌رود و به جمع‌آوری اطلاعات نیاز ندارد و با دشواری‌های خاص حاصل از جمع‌آوری اطلاعات مواجه نیست، دارای امتیاز بالایی نسبت به روش‌های دیگر تحقیق است.

مراحل تحقیق

در این پژوهش مراحل روش تحلیل محتوا در مورد کتاب جغرافیا (۱) به ترتیبی که توضیح داده می‌شود، انجام گرفته است:

۱. مشاهده‌ی آزاد

در این مرحله، پس از تحدید و تعیین موضوع و اهداف تحقیق، محتوای کتاب جغرافیا (۱) چندین بار با دقت مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. انجام این عمل که در اصطلاح مشاهده‌ی آزاد خوانده می‌شود، موجب تسلط بیشتر محقق بر محتوا و پیدایش سؤالات جدید و یا تصحیح سؤالات پیشین می‌شود.

۲. تهیه‌ی پرسش‌نامه‌ی معکوس

پس از مشاهده‌ی آزاد، اهداف کلی آموزش جغرافیا در دوره‌ی متوسطه در یک مجموعه جدول (همانند جدول‌های ضمیمه) به نام پرسش‌نامه‌ی معکوس درج شد. این پرسش‌نامه را از آن‌رو معکوس می‌نامند که در روش تحلیل محتوا بر خلاف روش‌های دیگر، کل داده‌ها آماده هستند و صرفاً باید تحلیل شوند.

۳. مقوله‌بندی و تعیین واحدهای تحلیلی

موفقیت تحلیل محتوا به داشتن مقولاتی درست و سپس به واحدها بستگی دارد. در این پژوهش، مقوله‌ها با سؤالات تحقیق در ارتباط هستند. یعنی محتوای کتاب درس جغرافیا (۱) با توجه به اهداف کلی آموزش جغرافیا در سه حیطه‌ی یادگیری، شناختی، مهارتی، و ارزشی مقوله‌بندی شدند. هر درس کتاب جغرافیا (۱) به عنوان یک واحد در نظر گرفته شد که در اصطلاح به آن «واحد محتوای متن» می‌گویند. هر واحد محتوای متن را نیز می‌توان به چندین واحد کوچک‌تر تقسیم کرد که اصطلاحاً به آن «واحد فحوا» می‌گویند. در این پژوهش، هر پاراگراف و تصویر هر درس به عنوان یک واحد فحوا در نظر گرفته شد و هر واحد فحوا با توجه به اهداف کلی آموزش جغرافیا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

۴. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

در تحلیل محتوای هر درس، در هر پاراگراف یا تصویر، به محض مشاهده‌ی یکی از شواهد و مضامین معنی‌دار مربوط به هدفی از حیطه‌های سه‌گانه، کد مربوط به آن در پرسش‌نامه‌ی معکوس یکبار علامت زده و یکبار فراوانی برای آن هدف محسوب شد. از روی این فراوانی‌ها محتوای کل کتاب در رابطه با اهداف کلی آموزش جغرافیا مورد پردازش، توصیف و تحلیل قرار گرفت.

۵. اعتبار و روایی ابزار تحقیق

برای تعیین اعتبار ابزار این تحقیق از روش «اعتبار صوری» استفاده شد. در این روش از دو نفر همکار فوق‌لیسانس جغرافیا با سابقه‌ی تدریس بیش از ۲۰ سال کمک گرفتیم که هر دو نفر روی مقولات انتخاب شده در حیطه‌های سه‌گانه‌ی یادگیری توافق نظر داشتند. برای روایی ابزار تحقیق یا سنجش ویژگی تکرارپذیری آن نیز از روش «آزمون مجدد» توسط دو همکار مذکور استفاده شد. برای این کار از همکاران خواستیم که به صورت تصادفی سه درس کتاب جغرافیا (۱) را با توجه به مقوله‌های تعیین شده مورد تحلیل قرار دهند. سپس ضریب روایی با استفاده از فرمول زیر محاسبه شد:

$$C.R = \frac{2M}{N_1 + N_2} \quad (1)$$

که در آن داریم: C.R = ضریب روایی
M = شماره‌ی موارد توافق در دو کدگذاری
N_۱ = تعداد شمار کدهای مطالعه‌ی اول
N_۲ = تعداد شمار کدهای مطالعه‌ی دوم

برای کتاب جغرافیا (۱) این ضریب ۷۸ درصد به دست آمد که ضریب قابل قبولی است. چون در روش تحلیل محتوا، ضریب روایی باید از ۷۰ درصد بزرگ‌تر باشد تا بتوان به کدگذاری مقوله‌ها و جامع و مانع بودن آن‌ها اطمینان کرد [رضانژاد ۱۳۷۷].

یافته‌های تحقیق

جدول ۱. تعداد و درصد اهداف حیطه‌ی شناختی کتاب جغرافیا (۱)

کد اهداف	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	جمع
تعداد اهداف	۳۰۱	۴۳	۱۸	۱۶	۹	۴۵	۸	۱۲	۵۶	۸	۵۲	۱۶	۱۹	۶۰۳
درصد اهداف	۵۰	۷	۳	۳	۱/۵	۷	۱	۲	۹	۱	۹	۳	۳/۵	۱۰۰

مطابق جدول ۱، در کتاب جغرافیا (۱) در مقوله‌ی حیطه‌شناسی با اهداف سیزده‌گانه، در مجموع ۶۰۳ مورد شمارش شده وجود دارد. این موارد اهداف کلی حیطه‌ی شناختی آموزش جغرافیا را در دوره‌ی متوسطه به شرح زیر برآورده می‌سازند:

۵۰ درصد این موارد مربوط به هدف اول، یعنی آشنایی با اصول، مفاهیم و قوانین دانش جغرافیا، ۷ درصد مربوط به هدف دوم، یعنی گسترش آشنایی با ویژگی‌های نواحی جغرافیایی در مقیاس‌های گوناگون، ۳ درصد مربوط به هدف سوم، یعنی گسترش آشنایی با روش تحقیق در جغرافیا، ۳ درصد مربوط به هدف چهارم، یعنی آشنایی با وسایل مطالعه در جغرافیا، ۱/۵ درصد مربوط به هدف پنجم، یعنی آشنایی با شیوه‌های بهره‌برداری منطقی از منابع و محیط، ۷ درصد مربوط به هدف ششم، یعنی تعمیق شناخت روابط متقابل انسان و محیط، ۱ درصد مربوط به هدف هفتم، یعنی آشنایی با مخاطرات و بلایای طبیعی، ۲ درصد مربوط به هدف هشتم، یعنی آشنایی با نواحی توسعه‌یافته و در حال توسعه، ۹ درصد مربوط به هدف نهم، یعنی آشنایی با تفاوت‌ها و شباهت‌های محیطی، ۱ درصد مربوط به هدف دهم، یعنی آشنایی با شیوه‌های حفاظت از محیط‌زیست، ۹ درصد مربوط به هدف یازدهم، یعنی آشنایی با مسائل و مشکلات جغرافیایی روز، ۳ درصد مربوط به هدف دوازدهم، یعنی آشنایی با راه‌حل‌ها و تجارب کشورهای گوناگون در مقابل مسائل جغرافیایی و ۳/۵ درصد مربوط به هدف سیزدهم، یعنی آشنایی با نقش کاربردی دانش جغرافیا در برنامه‌ریزی‌های محیطی است.

جدول ۲. تعداد و درصد اهداف حیطه‌ی مهارتی کتاب جغرافیا (۱)

کد اهداف	۱	۲	۳	۴	۵	جمع
تعداد اهداف	۹	۸	۲	۱۲	۱۰	۴۱
درصد اهداف	۲۲	۲۰	۵	۲۹	۲۴	۱۰۰

مطابق جدول ۲، در کتاب جغرافیا (۱)، در مقوله‌ی حیطه‌ی مهارتی با اهداف پنج‌گانه، در مجموع ۴۱ مورد شمارش شده وجود دارد. این موارد اهداف کلی حیطه‌ی مهارتی آموزش جغرافیا را در دوره‌ی متوسطه به شرح زیر برآورده می‌سازند:

۲۲ درصد این موارد مربوط به هدف اول، یعنی گسترش توانایی انجام تحقیق جغرافیایی، ۲۰ درصد مربوط به هدف دوم، یعنی گسترش مهارت‌های مربوط به استفاده از وسایل و ابزار جغرافیایی، ۵ درصد مربوط به هدف سوم، یعنی توانایی برخورد متناسب با مخاطرات طبیعی، ۲۹ درصد مربوط به هدف چهارم، یعنی توانایی به کارگیری دانش جغرافیا در زندگی فردی و اجتماعی و ۲۴ درصد مربوط به هدف پنجم، یعنی توانایی جست‌وجوی راه‌حل‌ها و تصمیم‌گیری در زمینه‌ی مسائل و مشکلات جغرافیایی است.

جدول ۳. تعداد و درصد اهداف حیطه‌ی ارزشی کتاب جغرافیا (۱)

کد اهداف	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	جمع
تعداد اهداف	۱۶	۱۴	۷	۹	۳	۱۴	۱۱	۳	۱۰	۸۷
درصد اهداف	۱۸	۱۶	۸	۱۰	۳/۵	۱۶	۱۳	۳/۵	۱۲	۱۰۰

مطابق جدول ۳، در کتاب جغرافیا (۱)، در مقوله‌ی حیطه‌ی ارزشی با اهداف نه‌گانه، در مجموع ۸۷ مورد شمارش شده وجود دارد. این موارد اهداف کلی حیطه‌ی ارزش آموزش جغرافیا در دوره‌ی متوسطه را به شرح زیر برآورده می‌سازند:

۱۸ درصد این موارد مربوط به هدف اول، یعنی پرورش حس قدردانی از خالق جهان، ۱۶ درصد مربوط به هدف دوم، یعنی تقویت حس علاقه‌مندی به ایران، ۸ درصد مربوط به هدف سوم، یعنی تقویت حس مسئولیت نسبت به محیط‌زیست، ۱۰ درصد مربوط به هدف چهارم، یعنی تقویت علاقه‌مندی به بهره‌برداری درست و عاقلانه از منابع، ۳/۵ درصد مربوط به هدف پنجم، یعنی تقویت حس همدردی با ملل محروم، ۱۶ درصد مربوط به هدف ششم، یعنی ایجاد روحیه‌ی تحقیق و جست‌وجو و نقادی، ۱۳ درصد مربوط به هدف هفتم، یعنی ایجاد علاقه‌مندی به ارائه‌ی راه‌حل برای مسائل جغرافیایی، ۳/۵ درصد مربوط به هدف هشتم، یعنی تقویت حس احترام به سایر ملت‌ها و فرهنگ‌ها و ۱۲ درصد مربوط به هدف نهم، یعنی تقویت حس علاقه‌مندی به کاربرد دانش جغرافیا است.

جدول‌های ۴، ۵ و ۶ به ترتیب تعداد و درصد اهداف در حیطه‌های یادگیری سه‌گانه کتاب جغرافیا (۱) را به تفکیک هر درس نشان می‌دهند. در مقوله‌ی حیطه‌ی شناختی دو درس ۱۴ و ۲ هر کدام با ۹/۳ درصد، بیشترین اهداف شناختی را دارند. دو درس ۶ و ۸ به ترتیب با ۳/۱ و ۳/۸ درصد، کمترین اهداف شناختی را دارند.

در مقوله‌ی حیطه‌ی مهارتی در دو درس ۱۶ و ۱۸ راجع به اهداف آن مقوله مطلبی وجود ندارد. ولی درس ۱۲ با داشتن ۱۲ درصد اهداف بیشترین درصد را در این مقوله دارد.

در مقوله‌ی حیطه‌ی ارزشی دو درس ۶ و ۸ هر یک با ۲/۳ درصد کمترین اهداف ارزشی را دارند. ولی درس‌های ۱ و ۹، هر کدام با داشتن ۱۸ درصد اهداف، بیشترین درصد را دارند.

نتیجه

براساس یافته‌های این پژوهش، جغرافیا (۱) در حیطه‌ی شناختی، با داشتن ۳۴ درصد مضامین مربوط به اهداف آشنایی با روش‌های تحقیق، آشنایی با وسایل مورد مطالعه در جغرافیا، آشنایی با تفاوت‌ها و شباهت‌های محیطی و فرهنگی، و آشنایی با مسائل و مشکلات روز جغرافیایی، هم‌چنین در حیطه‌ی مهارتی با داشتن ۶۶ درصد مضامین مربوط به اهداف گسترش توانایی انجام تحقیق، گسترش مهارت استفاده از وسایل جغرافیایی، و توانایی جست‌وجوی راه‌حل‌ها و تصمیم‌گیری در زمینه‌ی مسائل و مشکلات، و نیز در حیطه‌ی ارزشی، با داشتن ۳۴ درصد مضامین مربوط به اهداف پرورش حس قدردانی از خالق جهان، و ایجاد روحیه‌ی تحقیق و نقادی، می‌تواند موجب ایجاد و تقویت روحیه‌ی بررسی، تتبع، نقادی، ابتکار و تفکر در زمینه‌های علمی دانش جغرافیا می‌شود. در نتیجه، زمینه‌ی برآورده شدن اهداف کلی معنوی و تربیتی آموزش‌وپرورش جمهوری اسلامی ایران، مشترک با اهداف کلی آموزش جغرافیا در کتاب جغرافیا (۱)، وجود دارد.

در مورد رابطه‌ی محتوای کتاب جغرافیا (۱) با اهداف کلی علمی و فرهنگی آموزش‌وپرورش، مشترک با آموزش جغرافیا، این کتاب در حیطه‌ی شناختی، با داشتن ۵۰ درصد مضامین مربوط به هدف آشنایی با اصول، مفاهیم و اصطلاحات دانش جغرافیا، موجب افزایش دانش فراگیرندگان در مورد علم جغرافیا می‌شود.

هم‌چنین، کتاب در حیطه‌ی شناختی، با داشتن ۱۲ درصد مضامین مربوط به اهداف تعمیق شناخت روابط متقابل انسان و محیط، آشنایی با مخاطرات طبیعی، آشنایی با شیوه‌های حفاظت از محیط‌زیست، و آشنایی با تجارب کشورهای گوناگون در مقابل مسائل و مشکلات، و نیز در حیطه‌ی مهارتی، با داشتن ۵۰ درصد مضامین مربوط به هدف توانایی برخورد متناسب با مخاطرات طبیعی، و در حیطه‌ی ارزشی، با داشتن ۸ درصد مضامین مربوط به هدف تقویت حس مسئولیت برای حفاظت از محیط‌زیست، می‌تواند موجب شناخت اسرار جهان آفرینش، کشف قوانین طبیعت، استفاده از تجارب پیشرفته‌ی بشری و ایجاد روحیه‌ی حفظ محیط‌زیست در فراگیرندگان شود. در نتیجه، دانش‌آموزان با برخی از آموزش‌های محیطی آشنا می‌شوند، به علت وجودی علم جغرافیا به‌عنوان علم بررسی روابط متقابل انسان و محیط پی می‌برند و می‌توانند آموخته‌های خود را در زندگی فردی و اجتماعی به کار گیرند.

جدول ۴. تعداد و درصد اهداف حیطةى شناختى كتاب جغرافيا (۱) به تفكيك هر درس

كـد درس	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	جمع
تعداد اهداف	۳۶	۵۶	۴۷	۲۹	۲۹	۱۹	۲۷	۲۳	۲۸	۲۹	۱۶	۴۶	۳۰	۵۶	۳۷	۲۷	۲۶	۴۳	۶۰۳
درصد اهداف	۶	۹/۳	۷/۸	۴/۸	۴/۸	۳/۱	۴/۵	۳/۸	۴/۶	۴/۸	۲/۶	۷/۶	۵	۹/۳	۶/۱	۴/۵	۴/۳	۷/۱	۱۰۰

جدول ۵. تعداد و درصد اهداف حیطةى مهارتى كتاب جغرافيا (۱) به تفكيك هر درس

كـد درس	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	جمع
تعداد اهداف	۴	۱	۱	۲	۴	۰	۲	۱	۳	۱	۳	۵	۴	۴	۲	۱	۳	۰	۴۱
درصد اهداف	۹/۷	۲/۵	۲/۵	۴/۹	۹/۷	۰	۴/۹	۲/۵	۷/۳	۲/۵	۷/۳	۱۲	۹/۷	۹/۷	۴/۹	۲/۵	۷/۳	۰	۱۰۰

جدول ۶. تعداد و درصد اهداف حیطةى ارزشى كتاب جغرافيا (۱) به تفكيك هر درس

كـد درس	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	جمع
تعداد اهداف	۷	۳	۴	۴	۶	۲	۴	۲	۷	۳	۵	۴	۷	۶	۸	۴	۶	۵	۸۷
درصد اهداف	۸	۳/۵	۴/۶	۴/۶	۷	۲/۳	۴/۶	۲/۳	۸	۳/۵	۵/۷	۴/۶	۸	۷	۹	۴/۶	۷	۵/۷	۱۰۰

در مورد رابطه‌ی محتوای کتاب درسی جغرافیا (۱) با اهداف کلی اقتصادی آموزش و پرورش، مشترک با آموزش جغرافیا، این کتاب در حیطةى شناختى با داشتن ۸ درصد مضامین مربوط به اهداف آشنایی با شیوه‌های بهره‌برداری منطقی از محیط و منابع، آشنایی با راه‌ها و تجارب کشورهای گوناگون در مقابل مسائل، و آشنایی با نقش کاربردی جغرافیا در برنامه‌ریزی‌های محیطی، و نیز در حیطةى مهارتی، با داشتن ۲۹ درصد مضامین مربوط به هدف توانایی به کارگیری دانش جغرافیا در زندگی فردی و اجتماعی، و همچنین در حیطةى ارزشی، با داشتن ۲۵ درصد مضامین مربوط به اهداف تقویت علاقه‌مندی به کاربرد دانش جغرافیا، می‌تواند به ایجاد و تقویت روحیه‌ی صرفه‌جویی و قناعت و پرهیز از اسراف و تبذیر کمک کند و فراگیرندگان را به کاربرد روش‌های آموخته شده در زندگی فردی و اجتماعی تشویق کند.

در مورد رابطه‌ی محتوای کتاب جغرافیا (۱) با اهداف کلی سیاسی آموزش و پرورش، مشترک با اهداف آموزش جغرافیا، این کتاب در حیطةى شناختی با داشتن ۱۸ درصد مضامین مربوط به اهداف آشنایی با ویژگی‌های نواحی گوناگون جغرافیایی، آشنایی با نواحی توسعه‌یافته و در حال توسعه، و آشنایی با تفاوت‌ها و شباهت‌های محیطی، و در حیطةى ارزشی، با داشتن ۲۹ درصد مضامین مربوط به اهداف تقویت علاقه به سرزمین ایران، تقویت علاقه‌مندی به بهره‌برداری درست از منابع، تقویت حس همدردی با ملل محروم و تقویت حس احترام به سایر ملتها و فرهنگ‌ها، می‌تواند به ارتقای بینش و بیداری نسبت به اوضاع ایران و جهان، شناخت منابع اقتصادی کشور و شیوه‌های حراست از ثروت‌های ملی کشور و همچنین به ایجاد روحیه‌ی تفاهم، صلح و مشارکت بین‌المللی کمک کند.

پیشنهادهـا

از آن‌جا که تحقق اهداف آموزشی هر دانش بر دو رکن اصلی کتاب درسی و معلم و روش آموزشی وی بستگی دارد، و اهداف کلی آموزش و پرورش با اهداف کلی آموزش هر دانشی در صورتی برآورده می‌شوند که علاوه بر غنی بودن محتوای کتاب‌های درسی، آموزش آن توسط معلمان فعال و علاقه‌مند و همراه با وسایل کمک آموزشی مناسب و با روش‌های تدریس فعال انجام گیرد، لذا پیشنهاد می‌شود:

۱. در امر تدریس، از معلمین متخصص و علاقه‌مند به دانش جغرافیا استفاده شود. چون معلم جغرافیا باید آگاهی داشته باشد که: جغرافیا چه می‌آموزد، چگونه

می‌آموزد و آموخته‌های جغرافیایی چه اهمیتی دارند؟
۲. با برگزاری دوره‌های ضمن خدمت مناسب، معلمان جغرافیا با اهداف کلی آموزش و پرورش، اهداف کلی آموزش جغرافیا، تازه‌های دانش جغرافیا و انواع روش‌های تدریس فعال آشنا شوند.
۳. با تأمین وسایل کمک آموزشی ضروری و متناسب با محتوای کتاب‌های جغرافیا و آماده‌سازی کلاسی به نام «اتاق آموزش جغرافیا» و دیگر شرایط، امکان اجرای روش‌های تدریس فعال در مدارس فراهم شود.
۴. در محتوای کتاب جغرافیا (۱) به اهمیت محیط‌زیست و حفاظت از آن توجه بیشتری شود و نقش و اهداف «سازمان‌های غیردولتی»^۲ (NGOS) مرتبط با محیط‌زیست برای دانش‌آموزان توضیح داده شود.

پی نوشت

۱. به معنی ضریب روایی است و شامل حروف اول کلمات «conficent of reliability» است.

2. None Governmental Organizations

منابع

۱. رضائزاد، اصغر. «ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی علوم تجربی سال چهارم و پنجم ابتدایی». پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۷.
۲. ساروخانی، باقر. روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (ج ۱). مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی. تهران. ۱۳۷۲.
۳. _____، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (ج ۲). پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. تهران. ۱۳۸۰.
۴. شریعتمداری، علی. جامعه و تعلیم و تربیت. انتشارات امیرکبیر. تهران. ۱۳۶۷.
۵. چوبینه، مهدی. «آموزش جغرافیا راهی نو با مشکلات بسیار». رشد آموزش جغرافیا. شماره‌های ۴۵ تا ۴۹. ۱۳۷۶.
۶. گنجی، محمدحسن. «آخرین بینایی‌های انجمن جغرافیایی انگلستان». رشد آموزش جغرافیا. شماره‌ی ۱۸. ۱۳۶۸.
۷. «مشنور بین‌المللی آموزش جغرافیا». ترجمه‌ی ناهید فلاحیان. رشد آموزش جغرافیا. شماره‌ی ۴۰. ۱۳۷۵.